

باز خوانی اندیشه‌های شهید آیت‌الله العظمی سیدعلی خامنه‌ای درباره خانواده از مبانی اعتقادی تا تربیت نسل آینده در گفت‌وگو با حجت‌الاسلام مهدی دولابی، کارشناس دینی و سخنران هیئات مذهبی

اندیشه‌های امام شهید زمانی زنده می‌ماند که در زندگی جاری شود

■ محبوبه قربانی

شهادت حضرت آیت‌الله العظمی سیدعلی خامنه‌ای، اگر چه ضایعه‌ای بزرگ برای جهان اسلام است، اما اندیشه و سیره ایشان همچنان چراغ راهی است که می‌تواند مسیر آینده جامعه را روشن نگه دارد. در میان میراث گرانسنگ فکری ایشان، خانواده جایگاهی ممتاز دارد، نهاده‌ای که از نگاه امام شهید، فقط محل زندگی مشترک نیست، بلکه نخستین مدرسه انسان‌سازی، خاستگاه تربیت نسل مؤمن و اسلامی و تمدن‌نوین اسلامی است.امروز، بیش از هر زمان دیگر، پاسداشت این میراث، نه در تکرار نام‌ها و برگزاری آیین‌ها، بلکه در جاری ساختن این اندیشه در متن زندگی خانواده‌ها معنا پیدا می‌کند. گفت‌وگوی پیش‌رو با نگاهی به مبانی فکری و سیره شهید آیت‌الله العظمی سیدعلی خامنه‌ای نشان می‌دهد چگونه خانواده‌ها می‌توانند با عمل به این آموزه‌ها، راه امام شهید را در زندگی امروز ادامه دهند و سهم خود را در ساختن جامعه‌ای اسلامی و زمینه‌سازی برای تمدن‌نوین اسلامی ایفا کنند.

حجت‌الاسلام والمسلمین، مهدی دولابی، کارشناس مسائل مذهبی بر همین نکته تأکید می‌کند و می‌گوید: «بهترین راه زنده نگه داشتن اندیشه بزرگان، تنها سخن گفتن از آنان با برگزاری مراسم بزرگداشت نیست، بلکه زمانی می‌توان گفت راه آنان ادامه یافته است که آموزه‌ها و ارزش‌هایشان در رفتار، روابط خانوادگی و سبک زندگی ما جلوه‌گر شود.» متن زیر حاصل گفت‌وگوی «جوان» با وی است که پیش‌رو دارید.

■ ■ ■

در اندیشه شهید آیت‌الله العظمی سیدعلی خامنه‌ای خانواده چه جایگاهی دارد؟

خانواده در اندیشه امام شهیدمان، صرفاً یک نهاد اجتماعی یا محل زندگی چند نفر در کنار یکدیگر نیست، بلکه نخستین بستر شکل‌گیری شخصیت انسان و زیربنای سلامت و پیشرفت جامعه است. به همین دلیل، ایشان خانواده را مهم‌ترین کانون تربیت می‌دانند و بارها بر نقش تعیین‌کننده آن در آینده هر ملت تأکید کرده‌اند. آنچه انسان در سال‌های نخست زندگی می‌آموزد، بیش از هر محیط دیگری در خانواده شکل می‌گیرد. ایمان، اخلاق، احساس مسئولیت، احترام به دیگران، روحیه همکاری و حتی شیوه مواجهه با دشواری‌های زندگی، نخستین بار در فضای خانه تجربه می‌شود و همین تجربه‌ها شخصیت آینده‌انسان را می‌سازد. از نگاه ایشان، رسالت خانواده تنها تأمین آسایش یا رفح نیازهای مادی و عاطفی نیست. خانواده باید محیطی باشد که انسان در آن رشد کند، ارزش‌های الهی را بیاموزد و برای حضور مسئولانه در جامعه آماده شود. هرچه این بستر سالم‌تر و مستحکم‌تر باشد، جامعه نیز از آسیب‌های اخلاقی و فرهنگی فاصله خواهد گرفت. بر همین اساس، امام شهید همواره اصلاح جامعه را از اصلاح خانواده می‌دانستند. زیرا باور دارند جامعه سالم، محصول خانواده‌های سالم است و بدون استحکام این نهاد، دستیابی به پیشرفت حقیقی و تمدن اسلامی امکان‌پذیر نخواهد بود.

این نگاه چه تفاوتی با نگاه‌های رایج در دنیای امروز دارد؟

تفاوت اصلی در نوع نگاه به فلسفه تشکیل خانواده است. در بسیاری از دیدگاه‌های رایج، خانواده بیش از الهی را بیاموزد و برای تأمین خواسته‌های شخصی استوار است، بنابراین اگر این رضایت کم‌رنگ شود، اصل خانواده نیز متزلزل خواهد شد. اما در اندیشه امام شهید، خانواده یک پیمان الهی و مسئولیتی مشترک است. پیوندی که بر تعهد، وفاداری، گذشت و مسئولیت‌پذیری استوار می‌شود. در چنین نگاهی، زندگی مشترک تنها همریستی دو نفر نیست، بلکه فرصتی برای رشد، آرامش و تربیت نسل آینده است.

زودگذر نیست. محبت زمانی معنا پیدا می‌کند که در احترام متقابل، همکاری، فداکاری و پابندی به حقوق یکدیگر نمود پیدا کند. همین نگاه، خانواده را از یک رابطه صرفاً شخصی فراتر می‌برد و آن را به مهم‌ترین نهاد انسان‌ساز و جامعه‌ساز تبدیل می‌کند.

این نهاد اجتماعی از نظر امام شهید چه نقشی در تربیت فرزندان مؤمن، مسئولیت‌پذیر و با اخلاق دارد؟

همانطور که اشاره شد، پیش از آنکه کودک وارد مدرسه یا جامعه شود، شخصیت او در محیط خانه شکل می‌گیرد و بسیاری از باورها و رفتارهایش در همین سال‌های نخست پایه‌ریزی می‌شود. امام شهید نیز همواره تأکید داشتند، تربیت، بیش از آنکه با نصیحت انجام شود، با رفتار شکل می‌گیرد. فرزند، پیش از آنکه شنونده سخنان پدر و مادر باشد، رفتار آنان را می‌بیند و همان الگوی زندگی خود قرار می‌دهد. صداقت، انصاف، نظم، احترام، قناعت، مسئولیت‌شناسی و پابندی به ارزش‌های دینی، زمانی در وجود فرزند

ریشه می‌داند که در رفتار روزمره والدین جلوه داشته باشد. از نسوی دیگر، فضای عاطفی خانواده نیز نقش تعیین‌کننده‌ای در تربیت دارد. خانه‌ای که در آن آرامش، محبت، گفت‌وگو و احترام حاکم باشد، زمینه رشد متعادل شخصیت فرزند را فراهم می‌کند. در مقابل، بسیاری از ناهنجاری‌های رفتاری و اخلاقی، ریشه در روابط ناسالم خانوادگی دارد. به همین دلیل، امام شهید بیش از هر چیز بر الگو بودن پدر و مادر تأکید می‌کردند. به باور ایشان، سبک زندگی والدین، مؤثرترین ابزار تربیت است و آینده فرزندان، بیش از هر جای دیگر، در فضای خانواده رقم می‌خورد.

عوامل استحکام خانواده از نگاه ایشان چیست؟

استحکام خانواده با یک عامل به دست نمی‌آید، بلکه حاصل مجموعه‌ای از باورها و رفتارهای درست است. امام شهید بر این باور بودند خانواده زمانی پایدار می‌ماند که ایمان، اخلاق، محبت، احترام متقابل و احساس مسئولیت، در متن زندگی اعضای آن جریان داشته باشد. زندگی مشترک تنها با علقه آغاز نمی‌شود و با احساسات نیز دوام پیدا نمی‌کند. آنچه خانواده را در فراز و نشیب‌های زندگی حفظ می‌کند، صبر، گذشت، گفت‌وگو، همدلی و پابندی زن و شوهر به مسئولیت‌های مشترک است، هر چه این ویژگی‌ها در روابط خانوادگی پررنگ‌تر باشد، بنیان خانواده نیز استوارتر خواهد شد. نکته دیگری که در سخنان ایشان بارها دیده می‌شد، پرهیز از خودمحوری است. بسیاری از اختلاف‌ها زمانی آغاز می‌شود که هر یک از اعضای خانواده تنها خواسته‌ها و انتظارات خود را ملاک قرار دهند. در مقابل، روحیه ایثار، درک متقابل و گذشت، بسیاری از مسائل را پیش از آنکه به بحران تبدیل شود، حل می‌کند. در واقع، استحکام خانواده بیش از آنکه به امکانات و شرایط بیرونی وابسته باشد، به کیفیت روابط میان اعضای آن بستگی دارد. خانای که گفت‌وگو، اعتماد و احترام در آن جریان داشته باشد، در برابر مشکلات نیز مقاوم‌تر خواهد بود.

در اندیشه این امام شهید زن، همسر و مادر چه جایگاهی دارد؟

در اندیشه امام شهید، زن از جایگاهی برخوردار است که هم کرامت انسانی او را پاس می‌دارد و هم نقش بی‌بدیش را در استحکام خانواده و تربیت نسل آینده برچسته می‌کند. ایشان همواره تأکید داشتند، زن و مرد، مکمل یکدیگرند و هیچ‌یک بدون دیگری نمی‌تواند خانواده‌ای موفق و آرام بسازد، اما نقش مادری در این منظومه فکری، جایگاهی ویژه دارد، زیرا مادر نخستین مربی فرزند است و بسیاری از ویژگی‌های شخصیتی کودک، در سایه محبت، رفتار و شیوه زندگی او شکل می‌گیرد، ولی این به معنای کم‌رنگ‌شدن نقش پدر نیست. تربیت صحیح زمانی تحقق پیدا می‌کند که پدر و مادر با همدلی، احترام و همکاری، مسئولیت مشترک خود را انجام دهند. از سوی دیگر، امام شهید بر تکریم شخصیت زن در محیط خانواده تأکید ویژه داشتند، چراکه زنی که در خانه از احترام، امنیت و آرامش برخوردار باشد، با انگیزه و توان بیشتری در رشد عاطفی و تربیتی خانواده نقش‌آفرینی خواهد کرد. در این نگاه،

اگر قرار است سفارش‌ها و توصیه‌های رهبر شهیدمان درباره خانواده اثرگذار بماند، باید در شیوه زیست اعضای خانواده نمود پیدا کند. در نوع گفت‌وگو میان زن و شوهر، در رفتار والدین با فرزندان، در میزان احترام متقابل، در پرهیز از تنش و خودمحوری و در تبدیل خانه به محیطی سرشار از محبت، گفت‌وگو و معنویت، اگر خانواده‌ها این مسئولیت را جدی نگیرند، جریان‌های بیرونی جایگزین نقش تربیتی خانه خواهند شد. بنابراین عمل به این آموزه‌ها، مهم‌تر از هر نوع توصیه لفظی، اساس استمرار راه و اندیشه امام شهیدمان است

خانواده میدان رقابت زن و مرد نیست، محیطی برای همدلی، همراهی و تقسیم مسئولیت‌هاست. جایی که هر یک از اعضا با حفظ جایگاه و کرامت خود، برای تعالی خانواده تلاش می‌کنند.

با گسترش فضای مجازی و رسانه‌های نوین، خانواده‌ها چگونه می‌توانند هویت دینی و فرهنگی فرزندان خود را حفظ کنند؟

امروز فضای مجازی به پش‌ی جدایی‌ناپذیر از زندگی خانواده‌ها تبدیل شده است. بنابراین مسئله اصلی، حذف این فضا نیست، بلکه یاد گرفتن شیوه درست استفاده از آن است. اگر خانواده نقش تربیتی خود را کم‌رنگ کند، طبیعی است که رسانه‌ها جای آن را پر خواهند کرد. از آنجا که امام شهید همواره خانواده را اصلی‌ترین نهاد تربیتی می‌دانستند، این اصل در روزگار گسترش رسانه‌های نوین اهمیت بیشتری پیدا می‌کند، چراکه هیچ ابزار یا رسانه‌ای نمی‌تواند جای رابطه عمیق عاطفی میان والدین و فرزندان را بگیرد. بنابراین نخستین گام، ایجاد فضایی آکنده از اعتماد و گفت‌وگوی صمیمانه در خانه است. فرزند‌ی که بتواند دغدغه‌ها، پرسش‌ها و تجربیه‌های خود را با پدر و مادر در میان بگذارد، کمتر در معرض آسیب‌های فضای مجازی قرار می‌گیرد. در کنار آن، آموزش سواد رسانه‌ای، تعیین چارچوب‌های منطقی برای استفاده از ابزارهای دیجیتال و همراهی آگاهانه والدین با فرزندان، ضرورتی انکارناپذیر است. از سوی دیگر، هویت دینی با توصیه‌های مکرر شکل نمی‌گیرد، بلکه در فضای زندگی خانواده رشد می‌کند. وقتی فرزند، صداقت، دینداری، احترام، انصاف و مسئولیت‌پذیری را هر روز در خانه تجربه کند، قدرت بیشتری برای تشخیص درست از نادرست خواهد داشت و در برابر جریان‌های ناسالم، آگاهانه‌تر تصمیم خواهد گرفت.

دعا، عبادت و یاد خدا از نگاه امام شهیدمان چه نقشی در استحکام خانواده دارد؟

در اندیشه امام شهیدمان، معنویت ستون پنهان، اما استوار خانواده است. ممکن است یک خانواده از نظر امکانات مادی در شرایط مناسبی قرار داشته باشد، اما اگر پیوند معنوی میان اعضای آن کم‌رنگ شود، آرامش و استحکام زندگی نیز آسیب خواهد دید. یاد خدا، دعا، نماز و توکل، تنها اعمال عبادی نیستند، بلکه سرچشمه آرامش، امید و استقامت در زندگی خانوادگی‌اند. خانواده‌ای که در سختی‌ها به خدا تکیه می‌کند و در روزهای خوش نیز اهل شکر است، اختلاف‌ها را با صبوری بیشتری پشت سر می‌گذارد و در برابر مشکلات زود از هم نمی‌پاشد. البته معنویت زمانی اثر واقعی خود را نشان می‌دهد که در رفتار اعضای خانواده نیز دیده شود. خوش خلقی، گذشت، انصاف، امانتداری، احترام به حقوق یکدیگر و احساس مسئولیت، جلوه‌های عملی ایمان در محیط خانواده است. اگر این رفتارها در خانه نهادینه شود، آرامشی شکل می‌گیرد که با امکانات مادی به دست نمی‌آید. از همین رو، امام شهید همواره بر زنده نگه داشتن فضای معنوی در خانه تأکید داشتند، زیرا معتقد بودند خانواده‌ای که با یاد خدا زندگی کند، در تربیت فرزندان و حفظ انسجام خود نیز موفق‌تر خواهد بود.

اگر بخواهیم خانواده تراز اسلام را از نگاه شهید آیت‌الله العظمی خامنه‌ای ترسیم کنیم، این خانواده چه ویژگی‌هایی دارد؟

خانواده تراز اسلام، خانواده‌ای است که ارزش‌های دینی را از حد شعار فراتر برده و به متن زندگی روزمره آورده است. در چنین خانواده‌ای، ایمان جهت حرکت زندگی را مشخص می‌کند و اخلاق، بر روابط میان اعضای آن سایه می‌اندازد. زن و مرد در کنار یکدیگر احساس رقابت ندارند، بلکه با احترام، همدلی و تقسیم مسئولیت‌ها، برای حفظ آرامش و پیشرفت خانواده تلاش می‌کنند. فرزندان نیز در فضایی سرشار از محبت، امنیت روانی و اعتماد رشد می‌کنند و نخستین درس‌های زندگی را از رفتار پدر و مادر می‌آموزند. ویژگی دیگر این خانواده، ساده‌زیستی و پرهیز از تجمل‌گرایی است. در کنار توجه به معیشت، به صله رحم، احترام به بزرگ‌ترها، علم‌آموزی، مسئولیت‌اجتماعی و خدمت به دیگران نیز اهمیت داده می‌شود، زیرا خانواده تنها برای خود زندگی نمی‌کند، بلکه نسبت به جامعه نیز احساس مسئولیت دارد. البته رسیدن به چنین الگویی یک اتفاق ناگهانی نیست. خانواده تراز، حاصل تصمیم‌های کوچک، اما مداومی است که هر روز در خانه گرفته می‌شود. تصمیم به گفت‌وگوی بیشتر، احترام بیشتر، گذشت بیشتر و پابندی بیشتر به ارزش‌هایی که بنیان خانواده را استوار می‌کند.

چرا امام شهیدمان اصلاح خانواده را مقدمه اصلاح جامعه می‌دانستند؟

جامعه چیزی جز مجموعه خانواده‌ها نیست، بنابراین هر ویژگی مثبت یا منفی که در جامعه دیده می‌شود، پیش از آن در محیط خانواده شکل گرفته است. انسان نخستین تجربه‌های خود از عدالت، احترام، نظم، مسئولیت، همکاری و اخلاق را در خانه به دست می‌آورد.

تبدیل اندیشه شهید آیت‌الله العظمی سیدعلی خامنه‌ای به یک فرهنگ ماندگار تنها با «انتخاب‌های کوچک اما پیوسته» در زندگی روزمره ممکن است. با تکرار رفتارهایی مثل گفت‌وگو، گذشت، مسئولیت‌پذیری و ساده‌زیستی به جای مصرف‌زدگی در خانه، به واقع بخشی از منظومه فکری امام شهید در زندگی جاری می‌شود. از همین مسیر است که توصیه‌های ایشان از سطح اندیشه فراتر رفته و به یک سبک زندگی تبدیل می‌شود؛ سبکی که به تدریج نه فقط خانواده، بلکه جامعه را نیز در مسیر تربیت انسان‌های مؤمن، مسئول و اثرگذار قرار می‌دهد

اگر این ارزش‌ها در خانواده نهادینه شود، همان روحیه در مدرسه، دانشگاه، محیط کار و دیگر عرصه‌های اجتماعی نیز ادامه پیدا خواهد کرد. به همین دلیل، ایشان تقویت خانواده را صرفاً یک موضوع فرهنگی یا اخلاقی نمی‌دانستند، بلکه آن را سرمایه‌گذاری برای آینده کشور معرفی می‌کردند. جامعه‌ای که خانواده‌های آن از انسجام، معنویت، اخلاق و احساس مسئولیت برخوردار باشند، در برابر بسیاری از آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی نیز مقاوم‌تر خواهد بود. در حقیقت، اصلاح جامعه از تصمیم‌های بزرگی که در نهادهای رسمی گرفته می‌شود آغاز نمی‌شود، از خانه‌هایی شروع می‌شود که در آنها انسان‌های مسئول، با اخلاق و امیدوار تربیت می‌شوند. به همین دلیل، هر گامی که برای استحکام خانواده برداشته شود، گامی در مسیر ساختن آینده‌ای بهتر برای جامعه نیز خواهد بود.

اگر بخواهید مهم‌ترین میراث فکری شهید آیت‌الله العظمی سیدعلی خامنه‌ای را برای خانواده ایرانی بیان کنید، آن میراث چیست؟

به باور من، مهم‌ترین میراث فکری امام شهید این است که جایگاه واقعی خانواده را دوباره به جامعه یادآوری کنیم. ایشان همواره تأکید داشتند که خانواده فقط محل زندگی مشترک نیست، بلکه نخستین کانون تربیت‌انسان و مهم‌ترین سرمایه هر جامعه برای ساختن آینده است. در این منظومه فکری، همه موضوعات خانواده به یکدیگر پیوند خورده‌اند. از ازدواج آسان و استحکام روابط همسران گرفته تا جایگاه زن و مادر، تربیت فرزندان، ساده‌زیستی، پرهیز از مصرف‌زدگی، تقویت معنویت و مسئولیت‌پذیری اجتماعی. هیچ‌یک از این موضوعات جدا از دیگری معنا پیدا نمی‌کند، زیرا همه آنها در خدمت شکل‌گیری خانواده‌ای سالم و کارآمد هستند.

امتیاز این نگاه آن است که خانواده را از یک مسئله صرفاً شخصی فراتر می‌برد و آن را به مسئله‌ای سرنوشت‌ساز برای آینده جامعه تبدیل می‌کند. هر اندازه خانواده‌ها در مسیر تربیت صحیح، اخلاق، همدلی و مسئولیت‌پذیری موفق‌تر باشند، جامعه نیز از سرمایه انسانی سالم‌تر، امیدوارتر و توانمندتری برخوردار خواهد شد.

خانواده‌ها چگونه می‌توانند اندیشه و سیره امام شهیدشان را به یک فرهنگ ماندگار در زندگی خود تبدیل کنند؟

بهترین راه زنده نگه داشتن اندیشه بزرگان، تنها سخن گفتن از آنان با برگزاری مراسم بزرگداشت نیست، بلکه باید آموزه‌هایشان در رفتار و سبک زندگی‌مان دیده شود. اگر خانواده‌ای تصمیم بگیرد روابط خود را بر پایه احترام، محبت، گفت‌وگو، انصاف و مسئولیت بنا کند، در حقیقت گام در همان مسیر گذاشته است که امام شهید بر آن تأکید داشتند. این مسیر از کارهای پیچیده آغاز نمی‌شود، از رفتارهای ساده اما ماندگار شکل می‌گیرد. از زمانی که اعضای خانواده برای با هم بودن وقت می‌گذارند، با حوصله به سخن یکدیگر گوش می‌دهند، اختلاف‌ها را با گفت‌وگو حل می‌کنند، به نماز و قرآن در خانه اهمیت می‌دهند، از اسراف و تجمل دوری می‌کنند و فرزندان را پیش از هر چیز با رفتار خود تربیت می‌کنند. خانواده مطلوب، یک شبیه‌سازی نمی‌شود. استحکام خانواده نتیجه انتخاب‌های کوچکی است که هر روز تکرار می‌شوند. انتخاب مهربانی به جای تندی، گفت‌وگو به جای قهر، گذشت به جای لجابت و مسئولیت‌پذیری به جای بی‌تفاوتی. اگر این ارزش‌ها به فرهنگ حاکم بر خانواده‌ها ما تبدیل شود، در حقیقت تنها یاد یک شخصیت بزرگ را گرامی نداشت‌ایم، بلکه راه او را در متن زندگی ادامه داده‌ایم. بهترین بزرگداشت اندیشه‌های ماندگار، جاری شدن آنها در خانه‌هاست. جایی که آینده هر جامعه، پیش از هر نقطه دیگری، در آن ساخته می‌شود.